

УДК 347.965(477)

О. Б. Северінова
кандидат політичних наук,
доцент

Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ У 1940-Х РОКАХ ХХ СТОРІЧЧЯ

Одним із основних напрямків діяльності Управління вищих військово-навчальних закладів було внесені змін в навчальний процес військових ВНЗ з широким використанням досвіду Великої Вітчизняної війни і досягнень військової науки.

Удосконалення навчального процесу в військових навчальних закладах полягало, перш за все, в переході до нових, науково обґрунтованих навчальними планами і програмами, до впровадження наукових принципів планування навчально-виховної роботи, до широкого використання технічних засобів навчання з метою підвищення ефективності як самих навчальних занять, так і самостійної роботи слухачів. З 1947 р. військові академії перейшли до розробки стабільних навчальних планів і програм (до цього вони розроблялися для кожного набору окремо).

Багато уваги приділялося практичному закріпленню отриманих теоретичних знань. З цією метою професори та викладачі військово-навчальних закладів розробляли нові методики навчання курсантів. Наприклад, у Військово-морській академії імені К.Е. Ворошилова з ініціативи начальника кафедри загальної тактики професора контр-адмірала Н.Б. Павловича з катерів і тральщиків була створена навчальна флотилія, яка дозволяла вирішувати багато тактичні завдання безпосередньо на морі.

Одним з напрямків підвищення ефективності підготовки командних кадрів була перепідготовка викладачів військово-навчальних закладів. Так, в Оренбурзькому льотному училищі ця задача вирішувалася шляхом проведення планової командирської підготовки, лекцій, методичних конференцій, відкритих уроків, інструктивних занять і показових польотів. Кращі льотчики, викладачі та інженери відряджалися в; строюві частини ВПС і льотні училища. Для вивчення досвіду Великої Вітчизняної війни багато льотчиків-інструкторів пройшли перепідготовку владі, які брали участь в бойових діях [1, с. 297].

Велике значення в підготовці командних кадрів і особового складу армії і флоту набуло вивчення та практичне застосування досвіду Великої Вітчизняної війни. 1941-1945 рр. З цією метою Генеральним штабом і штабами головнокомандувачів видами Збройних сил організовувалися практичні конференції з вивчення досвіду війни,

розроблялися нові програми з бойової підготовки та настанови, друкувалися дослідження, присвячені найбільшим операціями, проведеними Червоною Армією. Так, у Військовій академії імені М.В. Фрунзе в 1945 р. почалася робота над шеститомною працею «Загальна тактика в бойових прикладах Великої Вітчизняної війни (полк-дивізія)». У період з 1946- 1948 рр. в академії було розроблено та видано 45 науково-дослідних праць, 70 навчальних посібників та 1 підручник.

Штабом і політуправлінням Радянської військової адміністрації в Німеччині в кінці листопада 1945 була проведена науково-практична конференція з метою узагальнення досвіду війни на основі однієї-двох великих операцій. В її роботі брали участь керівники Радянської військової адміністрації в Німеччині, командувачі арміями, командири корпусів та дивізій, викладачі військових кафедр академії і їх начальники, відповідальні працівники Генерального штабу. З доповідями виступили Маршал Радянського Союзу Г.К. Жуков, генерал-полковник артилерії В.І. Казаков, Маршал бронетанкових військ П.А. Ротмістрів, генерал-полковник авіації С. І. Руденко, начальники управлінь Групи радянських військ у Німеччині – політичного, зв'язку, інженерних військ, тилу і др. Проводилися подібні конференції і у внутрішніх військових округах і в окремих частинах і з'єднаннях. У грудні 1945 року в Уральському військовому окрузі пройшла конференція на тему «Прорив, стрілецьким полком позиційної оборони противника». У виступах основних доповідачів майорів А. Капланова, П. Похабова, М. Уткіна і капітана І. Зарицького наводилися приклади з особистого бойової практики, висловлювалися пропозиції, як застосувати набутий в боях досвід при навчанні особового складу [2, с. 279].

Проводилися подібні конференції і з ініціативи Головнокомандувача ВПС. Генерал-полковник С.А. Красовський в своїх спогадах зазначає, що в даних конференціях брали участь не тільки льотчики, штурмани, інженери, техніки і молодші спеціалісти, а й представники наземних військ, Головного штабу ВПС і Червонопрапорної академії командного і штурманського складу. Учасники конференцій детально аналізували дії 2-ї повітряної армії в операціях на Волзі, в Курській

битві, в битві за Берлін і при звільненні Праги. Виступи доповідачів підкріплювалися схемами, виставками і фотоматеріалами. Представники військово-навчальних закладів відзначали; що участь у військових вчених в подібних конференціях приносило величезну користь при вивченні бойового досвіду минулої війни, створення навчальних посібників і розробці новітніх методик підготовки командних кадрів [3, с. 327].

Як правило, матеріали конференцій зосереджувалися в штабах з'єднань, на базі яких проводилися конференції та допрацьовувалися з урахуванням зауважень. Згодом вони використовувалися при плануванні програми навчання військ.

Масове прийняття на озброєння нових зразків озброєння і бойової техніки вимагало їх найшвидшого освоєння. З цією метою під керівництвом Військово-технічної ради та штабів головних командувань видів Збройних сил створювалися спеціальні навчальні центри для перепідготовки командних кадрів і технічного персоналу. Так, в одному з таких центрів, організованому в Військово-повітряних силах, льотчики – командири бойових авіаційних частин і інструктори льотних училищ проходили перенавчання на реактивних літаках. Консультантами і першими викладачами в цьому центрі були льотчики-випробувачі реактивних літаків. В результаті до кінця 1947 року близько 500 льотчиків самостійно літали на реактивних винищувачах [4, с. 85].

У своїх спогадах Маршал авіації І.І. Пстиго так характеризував навчальний процес і особливості роботи офіцерських курсів, удосконалення командирів частин ВПС: «вчорашнім штурмовиків викладали тактику, методику льотної підготовки, аеродинаміку. Тут нас вперше ознайомили з особливостями аеродинаміки реактивних літаків. Після циклу лекцій, семінарів, групових вправ ми самостійно продумували і розробляли документацію льотного дня. Пам'ятаю свого роду змагання: чия розробка була кращою, той і керував льотно-тактичних, вченням, полку або дивізійним авіаційним вченням. Зрозуміло, командиру виділялися покладені заступники, помічники, начальники служб. Така підготовка потім допомогла мені, думаю, і іншим слухачам в подальшій практичній роботі. Ну а відмінні оцінки з усіх предметів курсу, згідно з наказом Міністра Збройних сил, давали мені право вибрати після закінчення курсу місце служби» [5, с. 125].

Суттєве значення в підготовці офіцерського і всього особового складу вищим військовим керівництвом надавалося військовим і командно-штабного навчання і маневрів, організація яких покладалася на військові ради і штаби військових округів. У 1946-1953 рр. було проведено кілька великих оперативно-стратегічних командно-штабних навчань, в яких брали участь коман-

дувачі і штаби ряду округів, з'єднань Військово-повітряних сил і інших видів Збройних сил. В ході цих навчань перевірялись і вироблялись нові теоретичні положення, військовослужбовці-всіх категорій закріплювали, отримані знання та навички, опановували мистецтво ведення бойових дій в складних умовах. Навчання Військово-морських сил в ряді випадків завершувалися походом бойових кораблів з дружнім візитом в порти Польщі, Румунії, Болгарії та інших країн. Все частіше стали проводитися навчання за участю військ армій ряду східноєвропейських країн.

Але не у всіх частинах і з'єднаннях Радянської Армії організація та технічне забезпечення щоденної бойового навчання знаходилося на такому високому рівні. Відзначалися серйозні недоліки в даному процесі – і нерозуміння командирами необхідності планомірної навчання і вдосконалення своїх навичок в мирних умовах.

Тільки прийняття жорстких заходів дозволило виправити ситуацію, але при цьому ряду командирів з великим бойовим досвідом не вистачало теоретичних знань для організації планомірної навчальної роботи у підпорядкованих їм частинах.

Таким чином, в перші повоєнні роки вищим військовим керівництвом було здійснено перетворення системи підготовки офіцерських кадрів Радянської Армії: збільшилася кількість вищих військових навчальних закладів (перш за все технічного профілю), навчання в яких велося за єдиними освітніми програмами і було направлено, перш за все, на вивчення і практичне застосування досвіду Великої Вітчизняної війни, освоєння новітнього озброєння і бойової техніки. Отримані знання закріплювалися і удосконалювалися в ході численних навчань і маневрів, на яких відпрацьовувалися принципи ведення сучасної війни. Особлива роль відводилася створенню мобілізаційного резерву офіцерських кадрів. Багато уваги вищим військовим керівництвом приділялася відбору та підготовки кадрів для роботи в центральному апараті управління радянськими Збройними силами. Перевага віддавалася генералам і офіцерам з бойовим досвідом і академічною освітою, які становили основу кадрового корпусу центральних органів управління армією і флотом. Вжиті заходи сприяли формуванню умов для подальшого вдосконалення Збройних сил СРСР в мирний час.

Після завершення Великої Вітчизняної війни керівництво країни поставило перед вищим військовим командуванням, завдання перегляду принципів підготовки рядового та сержантського складу Збройних сил на основі отриманого бойового досвіду.

Функції навчання і виховання, особового складу Збройних сил, а також контроль за постійною бойовою готовністю армії та флоту було покладе-

но на Міністерство Збройних сил СРСР. У свою чергу, безпосереднє навчання, виховання, керівництво бойовою підготовкою військ, розробка та затвердження програм з бойової, підготовці і настанов здійснювали Головні командири видами Збройних сил СРСР і командувачі родами військ, в зв'язку з цим в їх структурі були утворені такі керівні органи бойовою підготовкою: управління загального планування бойової підготовки Сухопутних військ, управління бойової підготовки стрілецьких військ, управління спеціальних видів бойової підготовки ВПС і загального планування, управління бойової підготовки бомбардувальної авіації, управління бойової підготовки винищувальної авіації, управління бойової підготовки штурмової авіації, управління бойової підготовки ВМС, управління бойової підготовки артилерією, Управління бойової підготовки бронетанкових і механізованих військ, Управління бойової підготовки дальньої авіації.

Загальне скорочення Радянської Армії вимагало внесення відповідних коректив до закону «Про загальний військовий обов'язок». 2 лютого 1950 року Президія Верховної Ради СРСР встановив термін проходження дійсної служби, для рядового складу Сухопутних військ і Військово-повітряних сил – 3 роки, а для Військово-морських сил – 4. Цей захід дозволив змінити принципи підготовки особового складу, яка тепер була спрямована на підвищення технічної грамотності військовослужбовців і на освоєння ними навичок, необхідних у різних умовах бойової обстановки.

Зміна термінів служби і переклад частин і з'єднань армії, і флоту, на 1 штати мирного часу вимагали перегляду планів комплектування Збройних сил особовим складом. З метою вирішення цього завдання Генеральний штаб в кінці 1949 р. підготував пропозиції щодо комплектування Радянської Армії рядовим і сержантським складом в умовах мирного часу. Згідно з цими планами, з метою дотримання «укомплектованості, рядовим і сержантським складом військових частин, в яких термін військової служби становив 3 роки, передбачалося отримувати. поповнення рівномірно в три терміни призову; в разі 4-х років – в чотири терміни. Рада Міністрів СРСР своєю постановою затвердив план переходу військ і сил флоту на новий порядок комплектування, згідно з яким замість звільнених у запас військовослужбовців 1925-1927 рр. народження передбачалося закликати і направити у війська громадян, які народилися в 1931-1932 рр.

Відповідно до розроблених Генеральним штабом пропозицій, з'єднання та військові частини, в яких згідно із законом термін військової служби становив три роки, повинні були перейти на новий порядок комплектування до осені 1953 г. Що стосується військ з 4-річним терміном служ-

би, то вони закінчували переклад під кінець 1954 і 1955 рр.

У 50-і роки ХХ століття практика мобілізаційної роботи у військах показала необхідність розробки єдиних керівних документів, які визначали б загальні вимоги з розробки мобілізаційних планів та ведення мобілізаційної роботи. У 1952 р. мобілізаційного управління Генерального штабу були розроблені «Повчання по розробці мобілізаційних планів у військових частинах, з'єднаннях та установах Збройних» і «Повчання по розробці мобілізаційних планів військових комісаріатів». Ці документи були науково-практичною базою в мобілізаційної роботи та мобілізаційному плануванні. Одночасно вівся науковий пошук з метою підвищення ефективності мобілізаційної роботи, проводився її аналіз, удосконалювалася методика організації та проведення мобілізаційних заходів.

В основу підготовки особового складу армії і флоту в перші повоєнні роки був покладений досвід Великої Вітчизняної війни, закріплений в нових статутах і настановах.

24 липня 1946 був введений в дію новий Статут внутрішньої служби, 1 червня 1946 року – Дисциплінарний статут, 17 січня 1947 р. – Стройовий статут 20 лютого 1950 року – Статут гарнізонної та вартової служб. Нові статuti чіткіше регламентували життя і побут армії, визначали основи військового виховання, норми поведінки військовослужбовців, вимоги військової дисципліни, а також загальні та посадові обов'язки всього особового складу [6, с. 347].

Так, в новому Статуті внутрішньої служби були закріплені зміни, що відбулися в системі військових звань Червоної Армії і ВМФ в роки Великої Вітчизняної війни. Вперше в Збройних силах СРСР були введені такі категорії військовослужбовців, як солдати і матроси, тобто після тривалої перерви було відновлено традиційне для постійних армій звання рядових воїнів. Статутом підтверджувалося розподіл офіцерського складу на молодших і старших офіцерів. Згідно з цим Статутом офіцери у званнях від молодшого лейтенанта до капітана були молодшими, а від майора до полковника – старшими.

Були внесені доповнення до звань сержантів служб, до яких додавалося найменування відповідної служби (технічної, медичної, ветеринарної, адміністративної).

У Статуті скасовувалося існувало раніше розподіл військовослужбовців на командний і начальницький склад. В якості нового критерію для поділу військовослужбовців на групи, як це визначалося указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 липня 1943 р. були прийняті їх військові звання. Цим підкреслювалася роль військового звання, важливість і значимість всіх видів службової діяльності військовослужбовців [7, с. 85].

Бойовий досвід, отриманий військами в роки Великої Вітчизняної війни, а також повоєнні погляди на підготовку і ведення бойових дій були закріплені в новому Польовому статуті Збройних сил, що вийшов в 1948 р. На основі положень цього статуту згодом були створені бойові статuti та настанови видів Збройних сил, родів військ і спеціальних військ.

В середині 1945 був виданий новий Бойовий статут Військово-морського флоту. У ньому знайшли відображення корінні зміни в тактиці використання сил флоту. Проте до часу його видання досвід війни ще не був повною мірою вивчений і тому не міг бути науково узагальнено. Саме з цієї причини Статут 1945 був орієнтований головним чином на використання надводних кораблів, які як і раніше вважалися головним родом сил ВМФ. Незважаючи на цей суттєвий недолік, Бойовий статут ВМФ в цілому правильно відбивав загальні зміни в тактиці дій на морі і став основою для післявоєнної бойової підготовки на флотах. На базі статутів штабами Головних командувань видів Збройних сил планувалося і організовувалося навчання і виховання особового складу армії і флоту. Статутні положення конкретизувалися в наказах міністерства і програмах бойової підготовки.

Основою навчання солдатів і підрозділів Сухопутних військ становила польова виучка, яка підпорядковувалася завданню забезпечення постійної бойової готовності військ. Широко застосовувалася така форма занять, як нічні навчання і походи.

Уже в перші повоєнні роки бойова підготовка йшла організовано і планомірно, не дивлячись на те, що військовослужбовцям доводилося займатися господарськими справами. Війська багатьох військових округів, на території яких в роки війни проходили бойові дії; займалися будівництвом нових військових містечок, навчальних баз, казарм, житлових будинків і т. д. Нерідко частини змушені були на перших порах розміщуватися в напівзруйнованих будівлях, землянках і наметах.

Серйозним недоліком, що утрудняє організацію навчального процесу в частинах і з'єднаннях Сухопутних військ, було недосконалість їх організаційно-штатної структури. Скорочуючи Збройні сили, військово керівництво, прагнучи зберегти кістяк підрозділів, перетворював дивізії в бригади, полки в батальйони і так далі, зберігаючи організацію колишніх з'єднань. Так, в розвідувальному взводі, утвореному з розвідувальної роти, було три бронеавтомобіля БА-64, три мотоцикла К-75, розвідники, озброєні автоматами, а також розвідники-снайпери. Наприклад, на уроці з вогневої підготовки було організувати кілька навчальних місць: зі стрільби з БА-64 кулеметників і стрільби з мотоциклів, стрільби розвідників з автоматів з землі та стрільби снай-

перів, а також організувати навчання водіїв БА-64 і К-75. Все це вносило певні труднощі в роботу молодшого командного складу, що займається безпосереднім навчанням особового складу Сухопутних військ, а також вимагало добре забезпеченої матеріально-технічної бази, що в умовах відновлення народного господарства не завжди можна було організувати [8, с. 52].

Перебудовувалася і система підготовки Військово-морських сил. Так, в кінці 1940-х років флот вперше почав відпрацьовувати взаємодію з фронтовою і дальньою авіацією, з сухопутними і повітрянодесантними військами. Освоювалося плавання кораблів в зимових умовах. Були здійснені далекі океанські походи підводних човнів. Відпрацьовувалися торпедні стрільби і мінні постановки взимку. З'єднання і частини набували досвіду в організації протиатомного і протихімічного захисту.

Масове надходження у війська новітньої бойової техніки вимагало їх якнайшвидшого освоєння особовим складом. У зв'язку з цим, з ініціативи Міністерства Збройних сил СРСР в армії розгорнулося масове рух за якнайшвидше оволодіння новими зразками озброєння, і підвищення військово-технічної підготовки військовослужбовців. Серйозним моральним стимулом стало запровадження положення про класних фахівців і установка Президією Верховної Ради СРСР нагрудних знаків спеціаліста 1-го, 2-го і 3-го класу, які вручалися військовослужбовцю після здачі відповідних іспитів.

Так, в 1951 р. 63% танкістів Уральського військового округу стали класними фахівцями і майстрами водіння, а в 1952 р. – вже понад 70%. У 1951 р. здали іспит на класність 72% радіотелеграфістів і 86% телеграфістів.

Велику роль в підвищенні технічної грамотності військовослужбовців стали грати окружні і всеармійські стрілецькі змагання, змагання на звання кращого танкового екіпажу, артилерійської батареї, гарматної обслуги і ін. Так, право брати участь в щорічних Всеармійського і окружних артилерійсько-стрілецьких змаганнях командирів батарей різних видів артилерії, отримували тільки ті командири, які домоглися найкращих показників у бойовій, політичній та технічній підготовці та в дисципліні. Змагання проводилися в складній обстановці, наближеній до бойової, і допомагали всебічній перевірці стрілецької та тактичної майстерності артилерійських офіцерів.

Новими формами роботи стали технічні конференції, а також конференції відмінників бойової і політичної підготовки, куди запрошувалися кращі з кращих бійці і командири, ділилися своїм досвідом з практичної експлуатації, різних зразків бойової техніки.

Набув поширення випуск технічних бюлетенів, в яких; друкувалися приклади експлуатації та заощадження техніки передовими солдатами, рекомендації по її поточного та капітального ремонту.

Прийняті центральним апаратом військового управління заходи сприяли швидкому освоєнню у військах новітніх зразків; озброєння бойової техніки, підвищенню технічної грамотності особового складу та підтримання боєздатності Збройних. їж на високому рівні.

Таким чином, аналіз досвіду підготовки особового складу в роки Великої Вітчизняної війни свідчив про необхідність підвищення рівня індивідуальної підготовки та інженерно-технічних знань військовослужбовців, вдосконалення взаємодії частин і з'єднань різних родів військ. Були внесені певні зміни в статuti й настанови, на основі яких будувалася бойова підготовка сержантського і рядового складу. Зміна термінів служби дозволило підтримувати чисельність армії і флоту на достатньому для мирного часу рівні і переглянути принципи підготовки особового складу, в бік підвищення технічної грамотності військовослужбовців.

Література

1. Пантелеєв Ю.А. Полвека на флоте. М.: Воениздат, 1974. 319 с.
2. Сульянов А.К. Маршал Жуков. Слава, забвение, бессмертие Минск Харвест 2004г. 512 с.
3. Красовский С.А. Жизнь в авиации. М.: Воениздат, 1968. 373 с.
4. Иовлев А. М. Деятельность КПСС по подготовке военных кадров. М.: Воениздат, 1976. 238 с.

5. Пстыго И.И. На боевом курсе. М.: Воениздат, 1989. 206 с.

6. КПСС и строительство Советских Вооруженных Сил 1917–1964. С. 347.

7. Ганичев П. П. Воинские звания. М.: ДОСААФ, 1989. 144 с.

8. Постников С. И. В далеких гарнизонах. М.: Издательство «Polygon-press», 2004. 528 с.

Анотація

Северінова О. Б. Підготовка кадрів Збройних сил у 1940-х роках ХХ сторіччя. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню особливостей підготовки кадрів збройних сил у 1940-х роках ХХ сторіччя. Також в статті проаналізовано основні напрямки та підходи різних вчених щодо вивчення вказаної проблематики.

Ключові слова: Збройні сили, військово-службові відносини, кадри, підготовка кадрів.

Аннотация

Северинова А. Б. Подготовка кадров Вооруженных сил в 1940-х годах ХХ века. – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей подготовки кадров вооруженных сил в 1940-х годах ХХ столетия. Также в статье проанализированы основные направления и подходы различных ученых по изучению указанной проблематики.

Ключевые слова: Вооруженные силы, военно-служебные отношения, кадры, подготовка кадров.

Summary

Severinova O. B. Training of the Armed forces in the 1940s of the twentieth century. – Article.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the training of the armed forces in the 1940s of the twentieth century. The article also analyzes the main directions and approaches of various scientists to study this issue.

Key words: Armed forces, military-service relations, personnel, personnel training.